

JÓKAI MÓR ÉS MIKSZÁTH KÁLMÁN NŐÜGYEI

A gyakorlott olvasó kétségbeesetten csapja össze a kezét: te jó ég, megint az írók és a nők! Igaza van a jajgatással, az elmúlt egy évtized másról sem szólt, boldogboldogtalan csak azzal foglalkozott, hogy mit csináltak a nők az irodalom nagy vagy kicsi alakjai körül. Zaftos, botrányos, hazug, jelentéktelen stb. történeteket táltak fel az olvasóknak, s lassanként úgy tűnt: a magyar irodalomtörténet semmi másból nem áll, mint megcsalatságból, elhagyásból, leányszöktetésből.

Most egyszerűbb a helyzetem, Jókainak és Mikszáthnak ugyanis nem voltak nőügyei. Egyszerű, derék, becsületes, mondhatni papucs házasesemberek voltak, évtizedeket éltek a feleségükkel. Még csak arra sem törekedtek, hogy hitveseikből poétikus nőalakot formáljanak. Talán Jókainál *A tengersizemű bölgy* című történetben kap szerepet Laborfalvi Róza, de ott is csak erős áthallás után, azaz „hiszem, ha akarom” olvasói beleérzéssel. Mikszáthnál pedig el sem lehet képzelni, hogy Mauks Ilonkát beleolvassuk, mondjuk, Tóth Mari alakjába. Modernül mondhatom: mind a két író alapvetően szexuálisan unalmas alak volt. Lehet persze, hogy az ő élményük és véleményük más, de erre nem szolgáltak semmilyen bizonyítékkal, és dokumentumok sem őrzik esetleges vad kalandjaik emlékét.

Mindkettőjüknek megvannak az ifjúkori ideáljai, amelyek persze rendszerint kudarcra végződő történetekbe torkollnak. Jókainál Asztalos Etelkát említik, Mikszáthnál Mauks Ilonkát. Mindkét kaland felsülésre volt ítélve, Jókainál a valósi felekezeti eltérések szakították meg a kapcsolatot, Mikszáthnál az eltérő vagyoni helyzet okozott az első időkből és még sokáig tartós hullámvölgyet a kapcsolatban. Számukra egyformán az ellenséges szülői akarat a gátló erő.

Mindkettejük romantikus körülmények között jutott aztán asszonyához. Jókai a márciusi nagy lángözön erejével ragadta el Laborfalvi Rózát a Pesti Nemzeti Színház színpadán, vagy inkább fordítva: Róza ragadta nyakon az alkalmat és Móricot, hogy aztán minden rágalom ellenére (Petőfi nagyon kavart, nagyon kavart!) jó feleség legyen egészen haláláig. Mikszáth meg amolyan kései romantikus módon megszőktette Ilonkát. Nem kellett ehhez sem torony, sem hágcsó, sem vágató ló vagy lángot prűszkölő sárkány, elég volt Pesten kijátszani a nem figyelő

szülőket, s máris megvolt az esküvő egy belvárosi templomban, s boldogan éltek (rövid ál-elválással együtt) Kálmán haláláig.

Etelka és Ilonka: a csodálatos első szerelem felejthetetlen hősnői. Itt van rögtön Etelka, a komáromi leányzó. Igazi diákszerelem ez a tinédzser Jókainál, első fellobbanás, sóhajok, epekedés, titkos kézszorítás. Még le is festette a kisasszonyt, és nem is rossz a kép. Ki tudja, mi lett volna ebből a történetből, ha a kislány tizenévesen váratlanul meg nem hal. Mikszáth Jókai-regényében rögtön ideált faragott belőle, ahogyan az elvárható egy romantikus kapcsolat hősnőjétől: „a szép liliomarcú, hollóhajú, légies Asztalos Etelka”. A jól induló kapcsolatnak az anya, Pulay Mária vetett véget ezzel a felkiáltással: „Míg én élek, meg nem engedem, hogy az én fiam katolikus leányt vegyen el”. Erre aztán visszaüzent Asztalosné asszony is, valami olyat, mondja Mikszáth, amit aztán Jókainé nem tett a tükör mögé.

Mikszáth esetében a szerelmi elsőséget nem tudjuk határozott pontossággal kinek odáitélni, az a selmeci diáklány, akinek a nevét sem tudjuk egy levélből, az a bizonyos „Macskaszemű” nem több, mint egy fuvallat a Szitnya hegyéről. Viszont a selmeci tanulmányok után hazatérve Nógrádba, a pályakeresés meredek útvesztőiben és éveiben bőven szerepelnek fiatal leányok. Szklabonya környékén számos, Mikszáthékkal egyidős szép leány élt. (Általában ez mindig mindenhol így van: mindig vannak fiatal férfiak és velük egyidős fiatal lányok.) Azért használok többes számot, mert Mikszáthnak szelíd kalandjaiban volt egy társa, az Ebecken élő Tersztyánszky Miska. (Ez Szklabonyától egy mérföldre lévő falu, tele Mikszáth-rokonokkal.) Ránk maradt levelezésük, legalábbis Mikszáth levelei őrizték meg ezeknek az ártatlan vagy annak szánt flörtöknek az eseményeit.

Így élnek örökre a lányok: Kubányi Milka, a szintén közeli Alsóesztergályon élő, nagy tekintélyű evangélikus lelkész, Kubányi Lajos szép leánya, akit elhappoltak előlük. Kubinyi Emma, ez a pontos neve, 1849-ben született, Bende Gyula felesége lett, s már 1872-ben el is hunyt. Vagy a közeli Szentpéteren lakó, ugyancsak evangélikus lelkész (Mikszáth is evangélikus volt, érthetők a választásaik), akinek Vilma leánya szintén ott szerepel a kijelölt leányok között, de Mikszáth itt is hopton maradt. Ő egy bizonyos Nádasdy Gyulához ment férjhez, de húsz esztendősen meghalt. Tersztyánszky Miska hamar feladta, gyorsan választott s döntött: 1871-ben oltárhoz vezette Piry Ottiliát, az egyik esküvői tanúja éppen a cimborája volt. „A hetyke” Algöver Etelka is szerepel a sorban, a család mai jeles leszármá-

zottja, Margócsy István úgy tudja, még leánykérés is történt, vagy legalábbis puhatolózás, de a Mikszáth-fiúnak nem látszott valami fényes jövőképe, s így ennyiben maradtak.

Balassagyarmaton is akadtak lányok bőven, emlékezzünk csak a három Bérczykisasszonyra, akik közül Marival egészen komoly szinten ment a flört, legalábbis a pletykák szerint, s erre majdnem ráfázott a Ilonkának való heves udvarlás közben. De Mari is okosan döntött, férjhez ment egy bizonyos Garam Jenő úrhoz, s ő – említett lánytársaival ellentétben – legalább sokáig élt. Mikszáth Ilonkának írt mentegetőzésében úgy érezni, hogy lehetett valami közöttük: „Most van az az idő, amikor bátran merem leírni, hogy soha, sem ezelőtt, sem ezután nem szerettem úgy senkit, mint magát; amit Bérczy Mari iránt éreztem, az csak szimpátia volt ehhez képest”. Ez utóbbi megjegyzést törölte a leveléből. Még szép.

Gyakorlatilag készen is lennénk. Mondhatjuk persze, hogy Mikszáth bájos, szelíd, ártatlan, mások szerint unalmas és lapos fiatal lány hősnőéhez ők lennének az emlékképek. Nem is kicsit idealizálva. De alighanem nincs igazunk. Mikszáth csak megálmodta a hősnőit.

De mi történik a házasság során? Jókai és Mikszáth is bajba került legalább egyszer, a legendák szerint.

Jókait, akinek nőügyei a színpad körül zajlanak, egy időben – de már csak utólag – összehozták egy fiatal leánnyal, akinek szerette volna egyengetni a színpad felé vezető útját. Vannak, akik igaznak állítják be a történetet, én legendának tartom. Csak egy-két forrás akad, amelyik ezt a mesét erőlteti. Prielle Kornélia szövege az egyik, amit nem lehet elhinnünk, mert az öregedő színésznő szívesen bosszantotta pletykáival a szintén öregedő és féltékeny Laborfalvi Rózát. Vagy Szini Gyula író, aki a *Jókai, egy élet regénye* című, besorolhatatlan műfajú kis könyvében ír erről, szokása szerint csapongva és felületesen.

A mese szerint Jókait felkereste egy bizonyos '48-as katonatiszt özvegye, mondván, van neki egy fiatal leánykája, aki színésznő szeretne lenni, és igen sokan tehetségesnek tartják. Kérné Jókai urat, hallgassa meg, s döntsön. Jókait vajsíve minden segítségre rávitt, most is így tett. S ő is tehetségesnek ítélte meg a kislányt. Sőt, elkezdett vele foglalkozni, de kimondottan szakmai alapon, tanítgatta, formálgatta. Szépen haladt is az ifjú növendék, Balatonfüreden még egy házat is bérelt neki, hogy ne kelljen sokat gyalogolnia az órákra (mármint Jókainak), s el is végezte a színiakadémiát, és sorra kapta a szerepeket. Egy ízben Balatonfüreden is fellépett egy vándortársulattal. Ám beütött a baj, a sokat emlegetett korbetegség: a tüdővész. Így Lukanics Ottíliát elküldte Meránba, a csodálatos gyógyhelyre, de

már az sem segített. Meg is halt a leány 26 évesen az ottani, Brixen nevű településen. A gondos szállásadóhoz hazaküldte a holmiját s kötegni levélváltásukat, amit – ahogyan az egy középfajú francia bohózatban lenni szokott – Laborfalvi kezébe adott a postás. A többit már nem is kell részleteznem... Amúgy Mikszáth is tudott a történetről, meg is írta sokat emlegetett Jókai-életrajzában (forrásai a pletykák voltak), de ő csak plátói érzelmekről beszél.

Mikszáthnál Zsótér Mariska neve merül fel. Ami még nem is lenne baj, hiszen ekkor Mikszáth de facto elvált Ilonkától, és Szegedre tartva s ott élve hamar népszerű és elismert lett. Így aztán bejáratos lett különböző szegedi polgári házakba, köztük a híres és gazdag Zsótér Andor házába is. Itt találkozhatott valamelyik Andor-napi multságban Mariskával (1850-ben született a leányzó), akiről egy mai lexikonszerző azt írta: „melegebb kapcsolatba került Mikszáthtal”. Hogy ez pontosan mit jelentett, azt nem tudom, de azt sem tudom, volt-e közöttük valamiféle laza liezon. Halvány levélnyomokat találni, de ez is csak kései, erőltetett életrajzi belemagyarázás, mert azért az első írói sikere után nem Mariskához szaladt, hanem Ilonkához. No, ugye!

Gyanakvó természetem nem hagy békén. Az, hogy Mikszáth a Zsótér-házból nézte a szegedi árvíz borzasztó pusztítását 1879-ben, még nem jelent semmit, hiszen ez egy erős, az árhullámok ostromát elbíró épület volt. De hogy 1882-ben még sűrű levelezés folyt közöttük, az már gyanús. A megmaradt pár levélben Mikszáth egy szóval sem említi, hogy éppen újranozogni akar, csak gyengéd megjegyzések vannak: „még tán magát sem unnám meg sohasem...” Valamint megtudjuk, Mariska két fotográfiát is küldött magáról Kálmánnak. Mi több, éppen alakult közöttük egy „charta bianca” játék, azaz egy olyan üres papírlapot adtak egymásnak, amelyen a nevük szerepelt, s az illető arra bármikor bármit ráírhatott, s az aláírónak azt be kellett tartania. Azért ez már elég veszélyes játék. Summa summarum, Mariska 1887-ben férjhez ment Tagányi János honvédszázadoshoz, biztos, ami biztos, s bizonyára boldogan élt, amíg meg nem halt.

Ezzel Mikszáth részéről be is fejeződött a nőügyek számbavétele, marad neki Tóth Mari meg Bélyi Veronika s Horváth Piroska. Sokkal kényelmesebb volt ő annál, hogy kockáztassa a békés és biztonságos családi otthont, ahol egyszerre nem is egy, de két nő gondoskodott róla, érte ezalatt felesége jószágos testvérét is, Nelkát, aki az egész család pesztonkája maradt, pártában élve le életét.

Jókai még egyszer próbálkozott, de másokkal, azaz a kortársakkal ellentétben szerintem ebben nem volt semmi elítélendő. Pedig mennyi mindent vágtak a fejéhez, még szenilitással vagy demenciával is vádolták, hogy divatos legyek. Pedig

hát mi történt? 1886-ban meghalt a felesége, és tíz esztendő múltán, 1899-ben újranősült. Ez maga a természet rendje: nem jó egyedül élni, kell valaki, akibe belekapaszkodhat az ember. Az sem volt olyan nagy baj, hogy egy 54 évvel fiatalabb színésznőt, Grósz Bellát vett el (lám, lám, a színház!) aki ráadásul zsidó is volt, ez a korkülönbség aránylag mellékesnek látszott.

Az egész amolyan jókais történet („öregember nem vén ember”), még Mikszáth is megszólta érte szelíden, igaz, csak a halála után, remek életrajzi regényében. De hát mi volt ebben szokatlan? Hány ilyen történetről tudunk mind a mai napig? Sőt, fordítva is: az emlegetett Prielle Kornélia élete végén (igaz, már elborult elmével), 80 esztendőős korában hozzáment egy 45 éves fiatalemberhez. Ha a művészek egyedül maradnak, az érzelmi stabilitáson kívül szeretnék, ha életművük megbízható kezekbe kerülne, lenne, aki gondoskodik azok tisztességese megőrzéséről, közreadásáról. Hogy ezzel anyagilag is jól járnak a hölgyek vagy az urak: annyi baj legyen. Mi, utódok, pedig még jobban járunk: van miről olvasni. És persze írni is...

Csobány Kálmán
- Az öregség két arca
(Kassák Lajos)
(rézkarc, 19,8 x 15; é.n.)